
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) DİLİNDEN EN ÜSTÜN AHLÂKÎ DEĞERLER

THE HIGHEST ETHICAL VALUES FROM THE LANGUAGE OF THE PROPHET (S.A.S.)

Prof. Dr. Adem YERİNDE

İstanbul Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri

a.yerinde@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5704-0167

Atf Gösterme: YERİNDE, Adem, “Hz. Peygamber’in (S.A.S.) Dilinden En Üstün Ahlâkî Değerler”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2022 (11), s.1-24.

Geliş Tarihi:

7 Aralık 2022

Kabul Tarihi:

30 Aralık 2022

©2022 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Eğitimde örnek ve model gösterme, iyi, güzel ve doğruyu benimsetip bunları içselleştirmeye özendirme son derece önemlidir. Şüphesiz her bakımdan üstün bir örnek olan Hz. Peygamber (s.a.s.) de bazı amelleri, ibadetleri, şahısları, zamanları ve mekânları, “en hayırlı, en üstün, en değerli...” olarak nitelemiştir.

Hz. Peygamber’in bu üstün değerleri takdim şeklini, farklı ilim ve kültür çevrelerinde yetişmiş, farklı dünya görüşü ve zevklere, farklı kabiliyet ve yeteneklere, değişik karakter ve huylara sahip insanlara en üstün değerleri benimsetip gönüllerine yerleştirmek için yetiştikleri çevrelerin doğal ve sosyo-kültürel özellikleri, zaman ve mekân unsurları da dikkate alınarak takip edilmesi gereken bir eğitim ve terbiye yöntemi olarak değerlendirmek gerekir.

Çalışmada; Kütüb-i tis’a diye tabir edilen dokuz hadis kitabı ekseninde Hz. Peygamber’in bazı ameller, değerler, şahıslar, zamanlar ve mekânlar vs. için kullandığı “en üstün, en değerli, en faziletli” anlamına gelen “أفضل، خير، أحسن، أحب، أعظم، أعلى” gibi ifadelerin kastedilen anlamları ve bu bağlamda Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “en üstün/en hayırlı” diye nitelediği adabı muâşeret ilkeleri ve erdemler ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Hz. Peygamber, Hadis, Efdal, En Üstün, Edep Kuralları*

Abstract: It’s very important to show examples and models in education to the students, to adopt the good, beautiful and truthful and to encourage them to internalize it. The Prophet (Peace be upon him), as a perfect model in all respects, described some deeds, rituals, persons, times and places such as "the best, the most perfect, the most valuable...". The Prophet Muhammed (Peace be upon him) used this superlative form presenting the most virtuous the perfect values for people who have grown up in different scientific and cultural environments, with different worldviews and thoughts, different abilities and talents, and different characters and habits in order to make them adopt it and place the highest values in their hearts. It should be considered as an education and training method that should be followed by taking into account the natural and socio-cultural characteristics of the environments, time and place factors.

In the study; we studied and analyzed the meanings of expressions such as “أفضل، خير، أحسن، أحب، أعظم، أعلى”, which means “the highest, most valuable, most virtuous” and the Prophet (Peace be upon him) used to describe some deeds, values, rituals, persons, times and places etc. In this context, it will be examined and evaluated especially the narratives about etiquette and social morality, transferred in the hadith collection called Kutub-i tis’a.

Keywords: *The Prophet, Hadith, The Most virtuous, The Best, Etiquette*

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.s.) çeşitli münasebetlerle serdettiği sözlerinde birden fazla dinî ve ahlakî erdem, ibadet, dua, zikir amel, söz, davranış, yiyecek, giyecek, şahsiyet, mübarek gün ve gece, zaman ve mekân için “en üstün, en faziletli, en hayırlı” gibi ifadeler kullanmıştır. Bu bağlamda genellikle “en üstün/en hayırlı” anlamında “أفضل” ve “خير” tabirlerini kullanmakla beraber, yerine göre benzer anlam içeriğiyle أكمل (En mükemmel), أحب (En sevilen), أحسن (En güzel), أكرم (En yüce), أعظم (En büyük), أعلى (En üstün, en yüce), أعجب (En beğenilen), أطيب (En hoş), أشرف (En şerefli), سيد (Efendi), لا عدل له (Eşsiz), رأس الأمر (Zirve, her şeyin başı), ... لا فوئه (... daha üstünü yoktur) gibi tabirleri de sıklıkla kullanmıştır.

فَضْلٌ – يَفْضُلُ - فَضْلًا lafzı, sözlükte “üstün oldu, erdemli oldu” gibi anlamlara gelen fiilinin ism-i tafdil yapısı olup dilde; “en üstün, en faziletli” anlamlarını ifade eder.¹ Hz. Peygamber (s.a.s.) söz ve davranışların üstünlüklerini belirtmek için en fazla bu tabiri kullanmıştır. “أفضل” yerine en sık kullanılan tabir ise خير (en hayırlı) lafzıdır. Sözlükte “Hayır ve hasenat sahibi oldu, hayırlı oldu” anlamlarına gelen يَخِيْرُ – يَخِيْرُ – خَارِ fiilinin ism-i tafdil yapısı olan خير tabiri de dilde; “En hayırlı, en yararlı” anlamını ifade etmektedir.²

Buharî şarihlerinden Kirmanî (ö. 786/1384) genel bir değerlendirmeye her iki tabirin de ismi tafdil yapısında olduğunu; ancak أفضل tabirinin sevapça daha fazla anlamına geldiğini ve killet/azlık mukabilinde kullanıldığını; خير tabirinin ise daha faydalı, daha yararlı anlamına geldiğini ve şer ve zarar mukabilinde kullanıldığını belirtir.³

Hız. Peygamber’in (s.a.s.) dilinden en üstün değerler bağlamında tespiti yapılan hadislerde gerek bu iki tabir gerekse yukarıda işaret edilen diğer tabirlerden her biri kendi anlam içeriği çerçevesinde; “en üstün, en değerli, en faziletli, en yüce, en hayırlı, en büyük...” gibi bir anlamda kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu tabirleri iman, Kur’an, sünnet, ilim, sabır, tövbe, zikir, dua, namaz, zekât, oruç, hac, cihat, hicret, köle azadı, bazı adap kuralları, alışveriş türleri, kimi giyecek, yiyecek ve içecekler, tedavi yöntemleri, bazı şahsiyetler, zamanlar ve mekânlar için kullanmıştır. O, bu açıklamaları bazen doğrudan bazen de kendisine yöneltilen veya kendisinin yönelttiği bir soru üzerine yapmıştır.

¹ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1300/1882, “fdl” md. XI, 524.

² Bk. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “hyr” md. IV, 264.

³ Kirmânî, Şemşüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmânî, *el-Kevâbidü'd-derârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut 1981, I, 90-92.

Meselâ aşağıdaki iki hadis en üstün değerleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğrudan kendisinin açıkladığı anlaşılmaktadır.

عن أبي هريرة؛ أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ بَابًا: أَفْضَلُهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَادْتِنَاهَا إِمَاطَةُ الْعَظْمِ عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمَانِ"

“Ebû Hüreyre bildiriyor: Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: «İman yetmiş küsurdur. En üstünü lâ ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) sözünü söylemektir. En düşüğü de yoldaki kemikleri kaldırıp atmaktır. Hayâ da imanın bir eseridir.»⁴

(عن أبي هريرة) سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: خَيْرُكُمْ إِسْلَامًا أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا إِذَا فَقُّهُوا.

“(Ebû Hüreyre'den) Ben Ebû'l-Kasım'ı (s.a.s.) şöyle buyururken işittim: «İçinizde en iyi Müslüman, dinde irfan sahibi olmak şartıyla en güzel ahlaka sahip olanınızdır.»⁵

İlk hadiste “efdal” ve ikinci hadiste “hayr” tabiri kullanarak en üstünü iman olarak “la ilahe illah” sözüne, yani, kelime-i tevhidi ikrara ve en hayırlı Müslümanlık olarak da irfan ve güzel ahlak sahibi kişinin Müslümanlığına işaret edilmiştir.

Aşağıdaki iki hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine yöneltilen bir soru üzerine en üstün amelleri açıklamıştır.

عن أبي هريرة قال: "سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: إِيْمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. قَالَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. قَالَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: حَجٌّ مَبْرُورٌ"

“Ebû Hüreyre naklediyor: Peygamber'e (s.a.s.) ‘Amellerin hangisi daha üstündür?’ diye soruldu. ‘Allah’a ve resulüne iman etmektir.’ buyurdu. ‘Sonra hangisidir?’ diye soruldu. ‘Allah yolunda cihat etmektir.’ buyurdu. ‘Sonra hangisidir?’ diye soruldu. ‘Kabul olunan hacdır.’ buyurdu.»

عن أبي هريرة؛ "سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ؟، قَالَ: أَنْفَاهُمْ ..."

“Ebû Hüreyre bildiriyor: Peygamber'e (s.a.s.) «İnsanların en üstünü/değerlisi kimdir?» diye soruldu. «En muttaki olanlarıdır.» buyurdu.»⁶

Aşağıdaki hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisi soru sorarak en üstün ameli açıklamıştır.

⁴ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, II, 414. Hadisin varyantları için Bk. Müslim, “İman” 58; Ebû Davud, “Sünne” 14; İbn Mâce, “Mukaddime” 9; Nesâî, “İman” 16.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 467, 469, 481.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 431; Buhârî, “Enbiyâ” 8, 14, 18; “Menâkıb” 1; Müslim, “Fezâil” 168.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، "كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فِي سَفَرٍ) فَأَصْبَحْتُ يَوْمًا قَرِيبًا مِنْهُ وَنَحْنُ نَسِيرُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ. قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَنِي عَنْ عَظِيمٍ وَإِنَّهُ لَيْسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسَّرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ؛ تَعْبُدُ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ، ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ: الصَّوْمِ جُنَّةً، وَالصَّدَقَةِ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ، كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ، وَصَلَاةِ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، قَالَ: ثُمَّ تَلَا: ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ - حَتَّىٰ بَلَغَ - يَعْمَلُونَ﴾ ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الْأَمْرِ كُلِّهِ وَعَمُودِهِ وَذِرْوَةِ سِنَامِهِ: قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: رَأْسُ الْأَمْرِ (الْإِسْلَامُ)، وَعَمُودُهُ الصَّلَاةُ، وَذِرْوَةُ سِنَامِهِ الْجِهَادُ. ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِمِمَّا لَكَ ذَلِكَ كُلِّهِ، قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: فَآخِذْ بِلِسَانِهِ، قَالَ: كَفَّ عَلَيْكَ هَذَا. فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخِدُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَ: تُكَلِّتُكَ أُمَّكَ يَا مُعَاذُ، وَهَلْ يَكُفُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ أَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ"

“Muaz b. Cebel anlatıyor: Peygamber (s.a.s.) ile (bir yolculukta) beraberdim. Bir gün yolda ilerlerken kendisinin yakınına kadar geldim. ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Dedim, bana öyle bir amel söyle ki benim Cennete girmeme ve Cehennemden uzaklaşmama vesile olsun!’ Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: ‘Bana gerçekten büyük bir ameli sordun ama o amel elbette ki Allah’ın kendilerine kolaylaştırdığı kimseler için bu çok kolaydır. Şöyle ki: Allah’a ibadet eder, O’na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazını dosdoğru kılar, zekatını verir, Ramazan orucunu tutar ve Beyt(ullah)ı haccedersin.’ Sonra şöyle devam etti: ‘Sana hayır yollarını söyleyeyim mi? Oruç kalkandır. Sadaka; suyun ateşi söndürdüğü gibi günahları yok eder. Yine kişinin gece namazı da hatalarını yok eder.’

Muâz der ki: Sonra, Rasûlullah (s.a.v.), <Onlar yataklarından geceleri kalkarak korku ve ümitle Rablerine yalvarırlar, kendilerine geçimlik verdiğimiz şeylerden başkalarına infakta bulunurlar. Böyle davranan müminlere gelince yaptıklarından dolayı mükâfat olarak öteki dünyada onlara şimdiki kadar gizli kalan göz aydınlığı olarak onlar için nelerin saklanıp bekletildiğini hiç kimse bilip hayal edemez” âyetini okudu. Sonra şöyle buyurdu: ‘Size bütün işlerin başını, direğini ve zirvesini bildireyim mi?’ Ben de ‘Evet, Ey Allah’ın Resulü! Dedim.’ Şöyle buyurdu: ‘Her işin başı İslam, direği namaz, zirvesi de cihattır.’ Sonra şöyle devam etti: ‘Sana tüm bunların can alıcısını bildireyim mi?’ Ben de ‘Evet, Ey Allah’ın Resulü’ dedim. Resûlullah (s.a.s.) dilini tuttu ve ‘Rahat etmen için şunu tut’ buyurdu. Ben de ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Bizler konuşmalarımız yüzünden sorguya mı çekileceğiz?’ dedim. O da: ‘Hay anan ağlasın Muâz! İnsanları yüzükoyun ve burunları üzere sürüterek Cehenneme attıran dillerin kazandığından başkası değildir.’ buyurdu.”⁷

⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 231; Tirmizî, “İman” 8.

Konunun özünden sapmamak ve çalışmanın hacmini genişletmemek için hadisi şeriflerde “en üstün, en faziletli...” anlamında kullanılan tabirler için verilen bu kadar örnek yeterli olacaktır.⁸

1. Hz Peygamber’in En Üstün Diye Niteledikleri

İnceleme konusu yapılan hadisler, üstünlük ifadeleri olarak tespit edilen yukarıdaki tabirler esas alınarak *Kütüb-i Tis’a’nın (Sahih-i Buhârî, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebû Davud, Sünen-i Nesâî, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Dârimî, Malik’in Muvatta’sı, İbn Hanbel’in Müsned’i)* fihristi *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-hadîsi’n-Nebevî (Concordance et indices de la tradition musulmane)* temelinde yapılan tarama yöntemiyle tespit edilmiştir.

Bu yöntemle 231 hadis tespit edilmiş olup bunların 16’sında Allah’a iman en üstün değer/amel olarak değerlendirilirken, 19 hadiste Kur’an’ın en üstün, en güzel kelam olduğu belirtilmiş, ayrıca İhlâs, Muavvizeyn ve Âyetü’l-Kürsî gibi bazı Kur’an sûreleri ve âyetleri de bu anlamda bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur.⁹ Bir hadiste Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yolu, en güzel yol olarak nitelendirilirken, 6 hadiste en faziletli amel olarak Kur’an/ilim öğrenmeye teşvik edilmiş, bir hadiste insana verilen en hayırlı hasletin sabır olduğu belirtilmiş, 17 hadiste de tövbe, zikir ve bazı duaların en hayırlı/faziletli olduğuna işaret edilmiştir. Bu bağlamda örneğin, Allah Elçisi (s.a.s.) bir hadislerinde: “*En üstün zikir, lâ ilahe illallah; en faziletli dua da el-Hamdü lillah’dır*” buyurmuştur.¹⁰

İbadetler içinde namazla ilgili 27 hadis tespit edilmiş ve bunlarda genellikle vaktinde kılınan namaz en üstün amel olarak nitelendirilirken, bazı hadislerde ayrıca namazın usul ve erkânı içinde bazı vakitler, mekânlar, dua ve uygulamalar öne çıkarılmıştır.¹¹ Namazdan sonra hakkında “en üstün” nitelemesi geçen ibadet, zekâtıdır. Bu konuda tespit edilen 20 kadar hadis incelenirse, toplumun hemen her kesiminin kendi şartlarına uygun bir “en üstün” zekât veya sadaka türüne ulaşabileceği görülür. Sağlıklı iken ihtiyaç sahiplerine bağışta bulunmak “en üstün sadaka” olarak nitelendirilirken, iyilik yolunda emek sarf etmek, ilim öğrenmek ve öğretmek, hatta bir babanın muhtaç kızına bakması bile en faziletli sadaka olarak görülmüştür. En üstün diye nitelendirilen bir diğer ibadet de oruçtur. Bu konuda tespit edilen 13 hadiste orucun dengi hiçbir amel bulunmadığı belirtilirken, ayrıca oruçlar arasında da bir derecelendirmeye gidilmiş, en üstün oruç olarak Ramazan ayında tutulan oruç gösterilmiştir.

⁸ Konuyla ilgili daha fazla örnek için Bk. Adem Yerinde, “Hz. Peygamber’in En Üstün Diye Niteledikleri” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.

⁹ Adem Yerinde, agt., 52.

¹⁰ İbn Mâce, “Edeb” 55.

¹¹ Yerinde, agt., 54.

Yine bazı hadislerde hac ibadeti de Allah'a iman ve onun yolunda cihatla birlikte en üstün amel olarak nitelendirilmiştir. Hacla ilgili tespit edilen 8 hadiste ayrıca en faziletli hac kurallarının telbiye getirmek ve kurban kesmek olduğu belirtilirken, kurban ibadetiyle ilgili tespit edilen bir hadiste de en faziletli kurbanın boynuzlu koç kesmek olduğuna ifade edilmiştir.¹²

Hadislerde üzerinde en fazla durulan üstün amellerden biri de farklı türleriyle birlikte cihattır. Cihatla ilgili tespit edilen 33 hadiste, genelde, Allah'a imanla birlikte onun yolunda cihat etmek en üstün amel olarak değerlendirilmiştir. Cihat türleri arasında yerine göre zalim bir hükümdar karşısında hakkı haykırmak en üstün olarak değerlendirilirken, yerine göre de kişinin küfre karşı malı ve canıyla mücadele etmesi en üstün olarak görülmüş, ayrıca cihat vasıtaları arasında da bir derecelendirme yapılmıştır. Aynı şekilde hicretle ilgili tespit edilen 7 hadiste genellikle en üstün hicretin haramlardan sakınmak olduğu belirtilirken, 5 hadiste de bir sosyal dayanışma örneği olarak köle azadına vurgu yapılmış, en faziletli azadın, en değerli köleyi azat etmek olduğu ifade edilmiştir.¹³

Asıl konumuz olan edep kuralları bir başka deyişle sosyal ahlak (adab-ı muâşeret) ile ilgili tespit edilen 53 hadiste genel olarak güzel ahlak sahibi olmak, komşu hukukuna riayet etmek, öfkeyi kontrol etmek, alacak verecek hususunda hoşgörülü davranmak, yönetimde adaleti sağlamak, karşılıklı sevgi ve saygıyı korumak, Allah için sevmek ve buğzetmek, kötü sözlerden sakınmak, kendisi için istediğini başkası için de istemek, misafirperverlik, temiz kalplilik, arabuluculuk, evliliği kolaylaştırmak vs. değerler üzerinde durulmuştur. Bu edep kuralları aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenip değerlendirilecektir.

Ticari hayatla ilgili tespit edilen 8 hadiste genel olarak el emeğinin en üstün kazanç olduğuna vurgulanırken, yiyecekler, içecekler ve giyecekler alanında tespit edilen 10 hadiste yerel örflere ve coğrafi şartlara uygun olarak beyaz giysiler, ismid sürmesi, sırt eti, tatlı ve soğuk içecekler, misk gibi kokular öne çıkarılmıştır. Yine tıp ve tedavi alanında tespit edilen 2 hadiste de hacamat, ledüd, burum damlası, müşhil ilacı gibi ilaçlar ve tedavi yöntemlerine işaret edilmiştir.

Zamanlar ve mekanlar konusunda tespit edilen 28 hadiste en hayırlı çağın Hz. Peygamber'in (s.as.s.) yaşadığı çağ, en hayırlı ayın Ramazan ayı, en üstün günün Cuma günü, bazen kurban bayramı günü, teşrik günleri ve Zilhiccenin ilk on günü olduğu belirtilmiştir. İbadet için en iyi zamanın da gece yarısı veya fecir anı olduğu belirtilmiştir. Yine yerlerle

¹² Yerinde, agt., 54-55.

¹³ Yerinde, agt., 56-57.

ilgili Mekke'nin en hayırlı yer olduğu belirtilir. Bazı rivayetlerde Şam'ın, cennetler arasında da Firdevs'in en faziletli yer olduğu ifade edilmiştir.

Şahıslara dair tespit edilen 11 hadiste Muhammed ümmetinin en hayırlı ümmet, Bedir gazilerinin en üstün Müslümanlar, yine Hudeybiye seferine katılanlar en üstün kişiler olarak nitelendirilmişlerdir. Bu bağlamda fert olarak peygamberlerden İbrahim (a.s.), sahabeden Ebû Bekir ve Ömer'in isimleri en üstün kişiler olarak dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Sa'd b. Muaz için de benzer ifadeler kullanmıştır. Yine kadınlardan da, Kureyş kadınlarının üstünlükleri dile getirilirken, özel olarak Meryem ve Hatice'nin isimleri dikkati çekmektedir.¹⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.) farklı zaman ve mekanlarda çeşitli münasebetlerle birden fazla dinî-ahlakî değer, amel, davranış, mekân, zaman, kişi ve millet için “en üstün, en değerli, en faziletli” vb. ifadeleri kullanmış olması onun (s.a.s.) sözlerinde tutarsızlık bulunduğu anlamına gelmez. Konuyla ilgili hadislerin muhtelif varyantları, sebep-i vürûdları, Hz. Peygamber'in risâlet görevinin mahiyeti ve yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve siyasal şartların dikkate alındığı ve bir iletişim aracı olarak dil olgusu göz önünde bulundurulduğunda, ortada bir tutarsızlık ve çelişki bulunmadığı görülür.

Biraz evvel de belirtildiği gibi Allah Resûlü (s.a.s.) kendisine yöneltilen veya kendisinin yönelttiği bir soru üzerine ya da doğrudan yaptığı açıklamalarında birden fazla dini ahlaki değer ve ameli “en üstün, en hayırlı, en faziletli” diye nitelemiştir. Meselâ; “*Hangi iman daha üstündür/değerlidir?*” sorusuna; “*Hicrettir.* (Hicret kötülüğü terk etmektir.)”¹⁵, “*Güzel ahlaktır.*”¹⁶, “*Allah için sevmen, Allah için nefret etmen ve Allah'ı zikri dilinden eksik etmemendir.*”¹⁷ gibi cevaplar vermiştir. Yine “*Hangi amel daha üstündür?*”, “*Hangi cihat daha üstündür?*”, “*Hangi sadaka daha sevaptır?*” “*Hangi hicret daha hayırlıdır?*” gibi sorular ve bu sorulara Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından verilen birbirinden farklı cevaplar söz konusudur. Bu cevapların bir kısmı, daha evvel de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sahabe tarafından kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar olurken, bir kısmı da sahabenin dikkatini belli bir konuya çekmek için bizzat kendisi tarafından ortaya atılan sorulara verdiği cevaplardır. Bir kısmı da çeşitli münasebetlerle doğrudan kendisinin yaptığı açıklamalardır.

¹⁴ Geniş bilgi için Bk. Yerinde, agt., 55-59.

¹⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 114.

¹⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 385; İbn Mâce, “İkâme” 200.

¹⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 247.

Aynı meseleyle ilgili olarak Allah Resûlü'nün (s.a.s.) farklı açıklamalar yapması, iki şekilde izah edilebilir:

1. Allah Resûlü (s.a.s.) zaman ve mekân faktörlerini dikkate alarak muhataplarının sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarına, ihtiyaçlarına, ilgi alanlarına, öğrenme kapasitelerine, kabiliyet ve idrak seviyelerine, örf ve adetlerine, mensup oldukları toplum veya topluluğun gereksinimlerine göre cevap vermiş ve açıklamalar yapmıştır. Buna göre Hz. Peygamber'in bu yöndeki cevapları ve açıklamalar bireysel ve yerel nitelik taşımaktadır. Farklı şartların ve faktörlerin etkisiyle bir hususun anlık önemini vurgulamak için “Şu iş en hayırlı iştir.” ya da “Şu sıfat en üstün sıfattır” denmesi, mutlak manada o işin en hayırlı ya da en değerli iş olduğu anlamına gelmez. Bilakis bu tür ifadelerle konjonktürel olarak o işin o an için yapılabilecek en yararlı ve en değerli iş olduğuna dikkat çekilir.¹⁸ Nitekim Şâfî fakihlerinden Kaffâl (ö. 365/976) da bu yorumu “*Haccetmemiş bir kimse için bir hac, kırk gazadan daha faziletlidir. Fakat haccetmiş bir kimse için bir gaza, kırk hacdan daha faziletlidir.*” hadisiyle istihsat ederek destekler.¹⁹

Hiç kuşkusuz bu itaat ve davranışların hepsi de hayırlı ve üstündür. Bununla beraber toplum ve ferдин inişli çıkışlı hayatında dengenin ve istikrarın temini için bazen inanç ve ahlaki değerler, bazen güvenlik ve toplumsal huzur ve barış, bazen de ekonomi öne çıkarılabilir. Buna göre barış zamanlarında en üstün amelin vaktinde kılınan namazın veya diğer ahlaki değerlerin olması uygun düşerken, dış tehdit ve savaş zamanlarında cihadın en üstün amel olarak vurgulanması muktezayı hale uygundur.²⁰

Allah Elçisi (s.a.s.) her şeyden önce bir davetçidir. O davetini yaparken muhataplarının durumunu muhakkak dikkate almıştır. Mesela; ısrarla kendisine hangi amelin daha üstün olduğunu soran bir sahabisine üç kere “*namazdır*” buyurur. Sahabi dördüncü kez aynı soruyu sorunca, “*Allah yolunda cihat etmektir*” buyurur. Sahabi anne babasının hayatta olduğunu söyleyince, “*Öyleyse sana ebeveynine iyilik etmeni öneririm*” buyurur. ...ilh.²¹

Yine Allah Elçisi (s.a.s.) bir grup fakir sahabe servet sahiplerinin bütün sevapları alıp götürdüklerinden yakınır. Zenginlerin de kendileri gibi namaz kıldıklarını, oruç tuttıklarını, ayrıca fazladan zekât ve sadaka verdiklerini belirtirler. Resûlüllah (s.a.s.) fakir sahabilerini

¹⁸ Bk. Kirmânî, a.g.e., I, 127.

¹⁹ Bk. Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul ts. I, 162.

²⁰ Geniş bilgi için Bk. M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, İstanbul 1986, 368; Davudoğlu, a.g.e., I, 363.

²¹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 172.

teselli için onları her namazın ardından otuz üçer defa tesbîh, tahmid ve tekbir getirmeye yönlendirir ve bu amelleriyle, aynısını yapan hariç, herkesi geride bırakacaklarını belirtir.²²

Bu gibi rivayetlerden anlaşılıyor ki “en üstün amel ya da değer”, muhatabın durumuna, ihtiyaç ve imkanlara göre değişmektedir. Herkes için farklı bir amel en hayırlı ve en üstün olabilmektedir. Aynı kişi için farklı şartlarda ve zamanlarda farklı ameller de en üstün olabilmektedir. Mesela; sadaka vermek, hacca gitmek ve cihat etmek şartlara göre zengin ve sağlıklı olmayı gerektirebiliyor. İmkânı olanlar için bu ameller en üstün olabilirken, buna güç ve imkânı elvermeyenler için ibadetlerini vaktinde eda etmek, komşularına karşı iyi davranmak, Allah’ı zikretmek, güzel ahlak sahibi olmak, Kur’an okumak, anan babaya itaat etmek vb. ameller ve davranışlar en üstün olabilmektedir. Nitekim seferberlik ilan edilmesine rağmen imkânı olmadığı için Tebuk savaşına katılmayan ve bu yüzden mahcubiyet hisseden sahabiler hakkında inen; “*Allah'a ve Resûlüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur.*”²³ âyeti de bu izahı destekler mahiyettedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda muhatapların durumlarını muhakkak dikkate alırdı. Mesela, “Hangi Müslüman daha üstündür?” sorusunu cevaplarırken bir sahabisine; “*Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimse*” buyururken, diğer bir sahabisine; “*Yemek yedirmen, tanıdığın tanımadığın herkese selam vermendir*” buyurmuştur. Kendisine yöneltilen sorulara cevap verirken, Allah Resûlü (s.a.s.) temelde soru sahibini veya dinleyicilerini kötü ahlak ve davranışlardan korumayı, onları iyiliğe yönlendirmeyi ve topluma yarar sağlamayı hedeflemiş de olabilir.²⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.) hicretle birlikte Medine’ye adımını atar atmaz ashabına; “*Selâmu yayınız, yemek yediriniz, akrabalarınızla alâkanızı ve onlara yardımınızı devam ettiriniz. ...ilh*”²⁵ buyurmuştur. Bir inancın gelişerek asırlarca devam edebilmesi, onu benimseyip savunacak, birbirine bir yapının tuğlaları gibi sevgiyle perçinlenmiş bir topluluğa ihtiyaç duyar. Bunu iyi bilen Allah Elçisi (s.a.s.) tüm mal ve varlıklarını Mekke’de bırakarak sırf Allah’ın dinini yaşamak ve yaşatmak için Medine’ye hicret eden ilk Müslümanların durumlarını da dikkate alarak yeni dinin mensupları arasındaki sosyal ilişkileri daha da

²² Buhârî, “Ezan” 155; “De’avât” 18.

²³ et-Tevbe 9/91.

²⁴ Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXVIII, Mısır 1978, I, 110; Kandemir, a.g.e., 370.

²⁵ Tirmizî, “Kıyâmet” 42. Ayrıca bk. İbn Mâce, “İkâme” 174, “Et’ime” 1.

kuvvetlendirecek bu iki haslete; selamı yaymak ve yoksullara yemek yedirmek işine çok önem vermiş ve ashabını bu amellere sürekli teşvik etmiştir.²⁶

Yine bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s) bir bedevîden genç bir deve ödünç alır. Bir süre sonra Bedevî yanına gelerek ona ağır sözler söyler. Sahabiler bedevînin üzerine yürürler. Fakat Allah Elçisi (s.a.s.): “*Bırakın onu. Hak sahibinin bunu söylemeye hakkı vardır!*” buyurur. Sonra: “*Onun için genç bir deve satın alın da kendisine verin*” der. Ashabı: “Ancak onun devesinden daha iyisini bulabildik!” derler. Bunun üzerine Allah Elçisi (s.a.s.): “*Öyle ise onu satın alın ve kendisine verin!*” buyurur. Deve kendisine verilince, bu defa bedevî sevincinden: “Sen bana (alacağımı) fazlasıyla verdin, Allah da sana bol bol versin!” der. Onun bu sözü üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir.*” buyurur.²⁷

Yine bir gün Allah Elçisi (s.a.s.) hutbesinde dünyanın hoş ve tatlı olduğunu belirtir ve ashabına dünyanın zevklerine meyletmemeleri yönünde tavsiyelerde bulunur, onları dünyanın çekiciliğine karşı uyarır, kötü ahlak ve davranışlardan sakındırır. İnsanlar arası ilişkilerde ortaya çıkabilecek bazı anlaşmazlıklar sebebiyle kişinin iradesini kaybettiği öfke halini insanoğlunun içinde tutuşan bir kıvılcıma benzetir ve dinleyicilerini, kendilerini bu halden kurtulabilmeleri için etkin tedbirler almaya teşvik eder, sonra da tam yeri gelmişken; “*Dikkat edin! Şüphesiz insanların en hayırlısı, geç öfkelenip çabuk rıza gösterendir.*” buyurur.²⁸

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Allah Elçisi (s.a.s.) toplum ya da fertlerde tanık olduğu kötü davranış ve adetleri ortadan kaldırmak için zamanın ve ortamın gerektirdiği şekilde lüzumlu iş ve amellerin öne alınmasının bir gereklilik olduğunu ifade etmek istemiştir. Bu yüzden öncelikle teşvik etmek istediği amelleri etkili bir hitap üslubuyla “en üstün”, “en hayırlı”, “en faziletli”; vazgeçirmek istediği kötü alışkanlıkları da “en kötü” olarak nitelemiştir. Buna somut bir örnek vermek gerekirse, şu hadis gösterilebilir:

“... *İyi dinleyin! Size, insanların en hayırlısı ve en şerlisini haber vereyim mi? Atı veya devesi sırtında ya da yaya olarak, ölünceye kadar Allah yolunda cihat eden kimse şüphesiz insanların en hayırlılarından. Allah'ın Kitabı'nı okuyup da ona davet etmeyen, günah işlemekte cüretkâr davranan facir kimse ise hiç şüphesiz insanların en şerlilerindedir.*”²⁹

²⁶ Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XX, Mısır 1972, I, 156, 157.

²⁷ Buhârî, “İstikrâz” 4; Müslim, “Müsâkât” 120.

²⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 19, 61; Tirmizî, “Fiten” 26;

²⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, 3/37, 41.

2. Dil bakımından hadis metinlerinde min-i beyâniyye (“من” harf-i ceri) manası saklı kalmak kaydıyla lafzen hazfedilmiştir. Binaenaleyh “en üstün” veya “en hayırlı” tabiriyle mutlak olarak ilgili işin ya da değerın en üstün/en hayırlı olduğu kastedilmemiştir. Bilakis onun da en üstün/en hayırlı amel/davranışlardan biri olduğu etkili bir biçimde ifade edilmek istenmiştir. Nitekim “Falan kimse insanların en akıllısıdır.” dendiğinde de örfe göre onun akıllılardan biri olduğu kastedilir. Mesela, Allah Resûlü (s.a.s.) “*Sizin en hayırlınız ailesi için en hayırlı olanınızdır.*” buyururken böyle bir anlam kastedilmiştir. Yoksa bir kimsenin ailesine karşı iyi davranması, onun mutlak olarak insanların en iyisi/üstünü olduğu anlamını ifade etmez. Buna göre Allah’a iman etmek kuşkusuz bir insanın yeryüzünde sahip olabileceği en üstün haslet ve fazilettir. Diğer faziletlerin birbirine üstünlüğü ise ancak kesin delillerle anlaşılabilir.³⁰

Hadislerdeki “en üstün” ifadelerinin esasen “en üstünlerden” anlamına geldiğini, bazı hadislerin değişik kanallarla gelen varyantları da açıkça ortaya koymaktadır. Mesela, daha evvel de işaret edildiği üzere Ebû Hüreyre kanalıyla aktarılan bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، وَخَيْرًاكُمْ خَيْرًاكُمْ لِنِسَائِهِمْ*” (Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “*Müminlerin imanı en mükemmel olanı, ahlakça en üstün olanlarıdır. En hayırlıları, kadınlarına karşı en iyi davrananlarıdır.*”)³¹ Hadisin Aişe varyantı ise; “*إِنَّ مِنْ أَكْمَلِ الْمُؤْمِنِينَ أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَطْفُهُمْ عَلَى أَهْلِهِ*” (“*Kuşkusuz ahlakı en üstün olup ailelerine karşı en nazik davrananlar, imanı en mükemmel olan müminlerdendir.*”) ifadeleriyle varit olmuştur.³²

Yine Allah Elçisi (s.a.s.) “*Hangi amel daha üstündür?*” sorusuna çok defa “*Allah’a iman etmek ve Allah yolunda cihat etmek*” şeklinde cevap verirken, Ebû Hüreyre’nin naklettiği bir habere göre; bir gün ayağa kalkarak ashabına hitap eder ve: “*Allah’a iman etmenin ve Allah yolunda cihat yapmanın Allah katında en faziletli amellerden olduğunu*” söyler.³³

Bütün bunlar gösteriyor ki bazı ameller, erdemler, değerler, kişiler, hasletler vs. ile ilgili olarak Allah Elçisi’nin (s.a.s.) kullandığı “en üstün” nitelemesi mutlak değildir. Maksat, o değerlerin de en üstün nitelemesini hak ettiğidir. Bu durum, gerek dilbilgisi gerekse edebiyat bakımından böyle izah edilebilir/edilmelidir.

2. Hz. Peygamber’in Dilinden En Üstün Etik Değerler

³⁰ Davudoğlu, a.g.e., I, 362. Krş. Askalânî, a.g.e., I, 143; III, 187.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 250, 472, 527; Dârimî, “Rikâk” 74; Ebû Davud, “Sünne” 16; Tirmizî, “Radâ” 11.

³² Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 47, 99; Tirmizî, “İman” 6.

³³ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 308, 330.

Yukarıda da ifade edildiği üzere toplum ve fert hayatını ilgilendiren adap ve ahlak kurallarına dair 53 hadis tespit edilmiştir. Bu hadislerde güzel ahlak sahibi olmak, komşu hukukuna riayet etmek, öfkeyi kontrol etmek, alacak verecek hususunda hoşgörülü davranmak, yönetimde adaleti sağlamak, karşılıklı sevgi ve saygıyı korumak, Allah için sevmek ve buğzetmek, kötü sözlerden sakınmak, kendisi için istediğini başkası için de istemek, misafirperverlik, temiz kalplilik, arabuluculuk, evliliği kolaylaştırmak vs. değerler en üstün ahlaki değerler olarak nitelendirilmiştir.³⁴

En üstün ahlaki değerler bazen doğrudan bazen ise çeşitli münasebetlerle irat buyrulan nispeten uzun hadis-i şerifler içerisinde yer almıştır. Şimdi bu değerlerle ilgili hadis metinlerine biraz daha yakından bakalım.

2.1. Güzel ahlak sahibi olmak

Hiz. Peygamber (s.a.s.) bir çok kere “güzel ahlak” vurgusu yapmış ve bunu, bir insanın sahip olabileceği en üstün değer olarak belirtmiştir. Ayrıca “*Hangi iman daha üstündür?*” sorusunu “güzel ahlak (sahibi olanın imanı)tır.” diye cevaplamasıyla, yine “*Hangi mümin daha üstündür?*” sorusuna “*Ahlakça en iyi olanlarıdır*” şeklinde cevap vermesiyle, ahlak ile inanç arasındaki sıkı bağı işaret ederken, diğer taraftan, “*Sizin en hayırlınız, bilinçli olmak kaydıyla ahlakça en iyi olanınızdır.*” sözüyle de ahlak ile bilgi, bilinç ve hikmet arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.

Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) en üstün değer olarak “güzel ahlak” vurgusu yaptığı sözleri çevirileriyle şöyledir:

عَنْ عَمْرٍو بن عَبَسَةَ: ... قُلْتُ: أَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: خُلُقٌ حَسَنٌ.

(Amr b. Abese’den, (Allah Elçisine): “*Hangi iman daha üstündür?*” diye sordum. “*Güzel ahlak*” buyurdu.)³⁵

عَنْ ابْنِ عُمَرَ... ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا.

(İbn Ömer’den; ... Sonra “*Hangi mümin daha üstündür?*” diye sordu. O (s.a.s.) da: “*Ahlakça en iyi olanlarıdır.*” Buyurdu.)³⁶

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَفْضَلَ شَيْئٍ فِي الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْخُلُقُ الْحَسَنُ.

³⁴ Bk. Yerinde, agt., 57-58.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/385; İbn Mâce, “İkâme” 200.

³⁶ İbn Mâce, “Zühd”, 31.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “*Kıyamet günü mizanda en ağır basacak değer güzel ahlaktır.*”)³⁷

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... أَلَا أَنْبِؤُكُمْ بِخَيْرِكُمْ، أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “... *Size en hayırlılarınızı söyleyeyim mi? En hayırlılarınız ahlakı en güzel olanlarınızdır.*”)³⁸

Hadisin diğer bir varyantına göre ise Allah Resûlü (s.a.s.) aynı konuda; “*Ahlakı en güzel olanlarınız, en hayırlılarınızdandır.*”³⁹ ifadesini kullanmıştır.

Bazı hadislerde en iyi Müslümanın en güzel ahlaka sahip olan Müslüman olduğuna işaret edilmiştir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: خَيْرُكُمْ إِسْلَامًا أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا إِذَا فَهَمُوا.

(Ebu Hüreyre der ki: Ben Ebü'l-Kasım'ı (s.a.s.) şöyle buyururken işittim: “*Sizin en iyi Müslüman olanınız, bilgili/bilinçli olmak şartıyla en güzel ahlaka sahip olanlarınızdır.*”)⁴⁰

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ إِسْلَامًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “...*En iyi Müslümanlar, ahlakı en güzel olan Müslümandır.*”)⁴¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “*İmanı en mükemmel olan müminler, ahlakı en güzel olanlarıdır.*”)⁴²

Hadisin diğer bir varyantında *“Kuşkusuz ahlakı en üstün olup eşlerine karşı en nazik davrananlar, imanı en mükemmel olan müminlerdendir.”*) ifadeleriyle varit olmuştur.⁴³

Bazı hadislerde de “güzel ahlak” bir insana verilebilecek en güzel hediye ve değer olarak nitelendirilmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدَهُ مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/442, 446, 448, 451; Ebû Davud, “Edeb” 7, Tirmizî, “Birr” 62.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/269, 403.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/161, 189, 193; Buhârî, “Menakıb” 23; “Fezailü'l-ashâb” 23; “Edeb” 38; Müslim, “Fezail” 68; Tirmizî, “Birr” 48.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/467, 469, 481.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/89, 99.

⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/250, 472, 527; Dârimî, “Rikak” 74; Ebû Davud, “Sünnet” 16; Tirmizî, “Radâ” 11; Ayrıca Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 47, 99; Tirmizî, “İman” 6.

⁴³ Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 47, 99; Tirmizî, “İman” 6.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “Hiçbir baba evladına güzel ahlaktan (edeb) daha değerli bir hediye vermemiştir.”)⁴⁴

... قَالُوا: مَا خَيْرُ مَا أُعْطِيَ النَّاسُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: خُلُقٌ حَسَنٌ.

(Ashap: “Ya Resûlallah, insanlara verilen en değerli şey nedir?” diye sordular. O (s.a.s.) da: “Güzel ahlaktır.” buyurdu.)⁴⁵

Ahirette Allah Resûlü’ne (s.a.s.) en yakın olanlar da güzel ahlak sahipleri olacaktır. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَجْرِكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ ... قَالُوا: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا.

(Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber’i (s.a.s.) şöyle söylerken işitmiş: “İçinizden en çok sevdiğilerimi ve kıyamet günü bana en yakın olanlarınızı size söyleyeyim mi?” Ashap: “Söyle, ya Resûlallah” dediler. O (s.a.s.) da: “Ahlakı en güzel olanlarınızdır.” buyurdu.⁴⁶

2.2. Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek.

Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) sözlerinde Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek de en üstün değerlerden biri olarak görülür. İnançla birlikte vicdanda gelişen bir değer olması hasebiyle bu haslet, “en üstün iman” olarak da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda varit olan hadisler şöyledir:

عَنْ مُعَاذٍ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ قَالَ: " أَفْضَلُ الْإِيمَانِ أَنْ تُحِبَّ لِلَّهِ، وَتُبْغِضَ فِي اللَّهِ، وَتُعْمَلَ لِسَانَكَ فِي ذِكْرِ " . قَالَ: وَمَاذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " وَأَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَتَكْرَهُ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ، وَأَنْ تَقُولَ خَيْرًا أَوْ تَصْمُتَ

(Muaz (r.a.) Allah Elçisine (s.a.s.) “En üstün imanı” sorar. Allah Elçisi (s.a.s.) de şöyle buyurur: “En üstün iman(i değer) Allah için sevmen, Allah için buğz etmendir. Yine dilinden zikri eksik etmemendir...” buyurur.)⁴⁷

... قَالَ (رسول الله): إِنَّ «أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الْحُبُّ فِي اللَّهِ، وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “Aziz ve celil olan Allah’ın en çok sevdiği amel, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir.”)⁴⁸

2.3. Kişinin kendisi için istediğini başkası için de istemesi, kendisi için istemediğini başkası için de istememesi

Bu değer de yine imanla özdeşleştirilerek en üstün değerler arasında sayılmıştır. Bu bağlamda şöyle buyurulmuştur:

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/412; 4/77; Tirmizî, “Birr” 33;

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/278; İbn Mâce, “Tıbb” 1.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/185, 218. Hadisin diğer varyantları için Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/193, 194; Tirmizî, “Birr” 71.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/247.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, müsned, 5/146; Ebû Davud, “Sünne” 3.

عَنْ مُعَاذٍ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ ... قَالَ: وَمَاذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " وَأَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَتُكْرَهُ لَهُمْ مَا تُكْرَهُ لِنَفْسِكَ ...

(Muaz (r.a.) Allah Elçisine (s.a.s.) “*En üstün imanı*” sorar... Muaz: “*Başka nelerdir?*” diye sorar. Allah Resûlü (s.a.s.) de: “*Kendin için istediğini insanlar için de istemen, kendin için istemediğini insanlar için de istememendir.*” buyurur.)⁴⁹En üstün

2.4. Ya hayır konuşmak ya da susmak.

Yine Muaz hadisinde bu ahlaki duruş da en üstün değerler arasında satılmıştır. Söz konusu hadiste şöyle buyrulur:

عَنْ مُعَاذٍ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ ... قَالَ: وَمَاذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: ... وَأَنْ تَقُولَ خَيْرًا أَوْ تَصْمُتَ ⁵⁰

(Muaz (r.a.) Allah Elçisine (s.a.s.) “*En üstün imanı*” sorar... Muaz: “*Başka nelerdir?*” diye sorar. Allah Resûlü (s.a.s.) de: “... *Ya hayır söylemen ya da susmandır.*” buyurdu.)⁵¹

2.5. Eliyle diliyle Müslümanları incitmemek

Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine yöneltilen “*Hangi Müslümanlık daha üstündür?*” sorusuna, defalarca “*Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kişi(nin Müslümanlığı)*” buyurarak oldukları iyi bir Müslümanın insanlara maddi ya da manevi bir zarar hiçbir surette veremeyeceğini belirtmiş, bu inceliğin onun Müslümanlığının bir gereği olduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda kapsayıcı bir ilke olarak en iyi mümin, hayrı umulan, şerrinden emin olunan kimse olarak tanımlanmıştır.

قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ قَالَ: مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ.

(Ashap: “*Ya Resûlallah, hangi Müslümanlık daha üstündür?*” diye sordular. O (s.a.s.) da: “*Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kişi(nin Müslümanlığı)*” buyurdu.)⁵²

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عَلَى أَنَسِ جُلُوسٍ فَقَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مَنْ شَرَّكُمْ؟ قَالَ: فَسَكَتُوا، فَقَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ رَجُلٌ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنَا بِخَيْرِنَا مِنْ شَرِّنَا. قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ يُرْجَى خَيْرُهُ وَيَوْمُنُ شَرُّهُ، وَشَرُّكُمْ مَنْ لَا يُرْجَى خَيْرُهُ وَلَا يَوْمُنُ شَرُّهُ.

(Ebu Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre Allah Elçisi (s.a.s.) bir gün oturmuş sohbet eden insanların başında durur ve: “*Size en iyinizi ve en kötünüzü söyleyeyim mi?*” der. Susarlar, cevap vermezler. Allah Elçisi (s.a.s.) sözünü üç kere tekrarlar. Sonra biri: “*Evet, ya Resûlallah! Bize en iyimizi ve en kötümüzü bildir.*” der. Bunun üzerine Allah Elçisi (s.a.s.) şöyle

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/247.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/247.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/247.

⁵² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/187; 3/391; 4/385; Buhârî, “İman” 5; Müslim, “İman” 64, 66; İbn Mâce, “İkâme” 200; Tirmizî, “Kıyamet” 52; “İman” 12; Nesâî, “Bey’a”, 12; Dârimî, “Rikak” 4.

buyurur: “Sizin en iyiniz iyiliği umulan ve kötülüğünden emin olunan kimsedir. En kötünüz ise iyiliği umulmayan ve kötülüğünden emin olunmayan kimsedir.”⁵³

2.6. Yemek yedirmek

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْأَعْمَالِ خَيْرٌ؟ قَالَ: نُطْعِمُ الطَّعَامَ ...

(Abdullah b. Amr naklediyor: Bir adam Peygamber’e (s.a.s.): “Hangi ameller daha hayırlıdır?” diye sordu. O (s.a.s.) da: “Yemek yedirmen ...” buyurdu.)⁵⁴

2.7. Tanıdık tanımadık herkese selam vermek

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْأَعْمَالِ خَيْرٌ؟ قَالَ: ... وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ.

(Abdullah b. Amr naklediyor: Bir adam Peygamber’e (s.a.s.): “Hangi ameller daha hayırlıdır?” diye sordu. O (s.a.s.) da: “... tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermen” buyurdu.)⁵⁵

2.8. Ömrü uzun olup ameli güzel olmak

Bazı hadislerde en değerli insanı ömrü uzun olup güzel davranışlarda bulunan insan olduğu belirtilmiştir. Hadisin bazı varyantlarında en kötü insanın ise ömrü uzun olup kötü davranışlarda bulunan insan olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir hadiste de müminlerin en hayırlısı, yüzüne bakıldığında Allah’ı hatırlatan mümin olarak belirtilir. Buna göre mümin söz ve davranışlarıyla her zaman çevresine yararlı olan, söz ve davranışlarıyla her türlü faziletin/ahlakın kaynağı olan yüce Allah’ı hatırlatan kişi; bir başka deyişle, “Rabbânî” şahsiyetlerdir.

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُسْرِ يَقُولُ: جَاءَ أَعْرَابِيَّانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عَمْرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ...

(Abdullah b. Bûsr anlatıyor: Allah Resûlü’ne (s.a.s.) iki bedevi geldi ve biri: “Ya Resûlallah, insanların hangisi daha erdemlidir/hayırlıdır?” diye sordu. O (s.a.s.) da: “Ömrü uzun, ameli güzel olan...” buyurdu.)⁵⁶

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: خَيْرُكُمْ الَّذِينَ إِذَا رُغُوا ذُكِرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ.

⁵³ Tirmizî, “Fiten” 76.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/169; Buhârî, “İman” 6, 20; Müslim, “İman” 63; Ebû Davud, “Edeb” 131; İbn Mâce, “Et’ime” 1; Nesâî, “İman” 12.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/169; Buhârî, “İman” 6, 20; Müslim, “İman” 63; Ebû Davud, “Edeb” 131; İbn Mâce, “Et’ime” 1; Nesâî, “İman” 12.

⁵⁶ Ahmed b. Hanebl, 2/159, 191, 195; 4/190, 5/40, 47, 48, 49, 50; Tirmizî, “Zühd” 21;

(Esmâ bt. Yezid'den nakledildiğine göre Peygamber (s.a.s.): “Size in iyilerinizi haber vereyim mi?” der. Ashap: “Elbette ya Resûlallah!” diye karşılık verince, o (s.a.s.) da: “Sizin en iyileriniz, yüzlerine bakıldığında, aziz ve celil olan Allah’ı hatırlatanlardır.” buyurur.)⁵⁷

2.9. Kötülüklerden uzak durmak

Bazı hadislerde en üstün iman hicret, en üstün hicret de kötülüğü veya Allah’ın hoşlanmadığı söz ve davranışları terk etmek olarak görülür. Burada da yine mefhum-i muhalefetle ahlak imana bağlanmıştır. Yani kötülüklerden uzak durmak ahlaklı insanın sahip olacağı bir erdemdir. Allah’a inanan insandan iyiliklerde yarışması beklendiği gibi kötülüklerden uzak durması da onunla ilgili beklenen bir durumdur.

عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْسَةَ: ... قُلْتُ: ... فَأَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الْهَجْرَةُ. قَالَ: فَمَا الْهَجْرَةُ؟ قَالَ: تَهْجُرُ السُّوءَ.

(Amr b. Abese'den; “Hangi iman daha üstündür?” diye sordum. “Hicrettir” buyurdu. “Peki hangi hicret daha üstündür?” diye sordum. “Kötülüğü bırakmandır.” buyurdu.)⁵⁸

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَاصٍ قَالَ: ... فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: ... أَيُّ الْهَجْرَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَنْ تَهْجُرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ عَزَّ وَجَلَّ.

(Abdullah b. Amr b. As'dan; ... Bir adam ayağa kalkarak sordu: “Peki hangi hicret daha üstündür?” Allah Elçisi (s.a.s.) de: “Aziz ve celil olan Rabbinin sevmediği davranışları terk etmelidir.” buyurdu.)⁵⁹

2.10. Dilini tutmak

İnsan söz ve davranışlarından sorumludur. Davranışlarıyla yargılandığı gibi sözleriyle de yargılanır. İnsan davranışlarıyla çevresine zarar verdiği gibi sözleriyle de onları incitebilir, onlara, maddi ve manevi zarar verebilir. Bu sebeple Allah Elçisi (s.a.s.) kötü davranışlardan kaçınmayı üstün değerler arasında zikrettiği gibi kötü sözlerden, özellikle de dedikodu, gıybet, iftira, yalan vs. gibi kötü sözlerden de kaçınmayı en üstün değerler arasında saymıştır.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ: ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِمَلَكَ ذَلِكَ كُلُّهُ، قُلْتُ: بَلَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ، فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ وَقَالَ: كُفَّ عَلَيَّكَ هَذَا.

(Muaz b. Cebel'den;... Sonra “Sana bütün bu amellerin en esaslısını söyleyeyim mi?” dedi. “Evet, söyle, ya Resûlallah” dedim. Dilini tutarak “Şu(dili)nu tut” buyurdu.)⁶⁰

2.11. Doğru sözlü, temiz kalpli, muttaki kişi olmak

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde de sözlerin en iyisinin en doğrusu olduğuna vurgu yapmıştır.⁶¹

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, 6/459; İbn Mâce, “Zühd” 5.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbeli Müsned, 3/391; 4/114; Nesâî, “Bey’a”, 12;

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/385; İbn Mâce, “İkâme” 200.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/231, 237, Tirmizî, “İman” 8.

⁶¹ Buhârî, “Vekale” 7; “İtk” 13; “Hibe” 34; “Humus” 15; “Megâzi” 54; Ebû Davud, “Cihat”, 121.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ النَّاسِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: كُلُّ مَخْمُومِ الْقَلْبِ، صَدُوقُ اللِّسَانِ، قَالُوا: صَدُوقُ اللِّسَانِ نَعْرِفُهُ فَمَا مَخْمُومُ الْقَلْبِ؟ قَالَ: النَّقِيُّ النَّقِيُّ، لَا إِثْمَ فِيهِ، وَلَا بَغْيٍ، وَلَا غِلٍّ، وَلَا حَسَدٍ.

(Abdullah b. Amr anlatıyor: Allah Elçisine (s.a.s.) “*İnsanların hangisi daha üstündür?*” diye soruldu. O (s.a.s.) da: “Mahmûmu’l-kalb ve sadûku’l-lisân (doğru sözlü) olan herkes” buyurdu. Ashap: “*Sadûku’l-lisân (doğru sözlü) ne demek biliyoruz, ama mahmûmu’l-kalb ne demektir?*” diye sordular. Allah Elçisi (s.a.s.) de: “*İçinde günah, isyan, suiistimal ya da kıskançlık duygusu taşımayan temiz kalpli muttaki kişidir.*” buyurdu.)⁶²

2.12. Aileye karşı sorumlu ve iyi davranmak

Hz. Peygamber (s.a.s.) kişinin ailesine karşı sorumlu ve iyi davranması üzerinde önemle durmuş ve en üstün müminin ailesine, eşine karşı en iyi davranan mümin olduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda kişinin bakmakla yükümlü olduğu ailesine yaptığı harcamanın en hayırlı harcama olduğunu,⁶³ haksız olmak kaydıyla en iyilerin ailesini/aşiretini savunan kişi olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ.

(Aişe’den; Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: “*Sizin en iyiniz, ailesine karşı en iyi davrananızdır.*”)⁶⁵

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ

(Abdullah b. Amr’ın dediğine göre Allah Elçisi (s.a.s.) “*Sizin en hayırlınız, eşlerine karşı en iyi davrananızdır.*” buyurdu.)⁶⁶

2.13. İnsanlarla iyi ilişkileri devam ettirmek, vermeyene vermek, hakaret edeni affetmek

Bu bağlamda Allah Resûlü (s.a.s.) en hayırlı dostun en yararlı dost, en hayırlı komşunun da komşusuna karşı en iyi/faydalı olan komşu olduğunu belirtmiştir.

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ مَنَعَكَ وَتَصْفَحَ عَمَّنْ شَتَمَكَ.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “*En üstün erdemler senin ilişkisini kesenle iyi ilişkilerini devam ettirmen, sana vermeyene vermen e sana hakaretimiz sözler söyleyeni affetmendir.*”)⁶⁷

⁶² İbn Mâce, “Zühd” 24.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/473, 476; 5/277, 279, 284; Müslim, “Zekat” 38, 39; İbn Mâce, “Cihat” 4; Tirmizî, “Birr” 42.

⁶⁴ Ebû Davud, “Edeb” 112;

⁶⁵ Dârimî, “Nikah” 55.

⁶⁶ İbn Mâce, “Nikâh” 50. Ayrıca Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/250, 472, 527; Dârimî, “Rikak” 74; Ebû Davud, “Sünnet” 16 Tirmizî, “Radâ” 11.

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُ الْأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ وَخَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “Allah indinde en hayırlı arkadaş, arkadaşına en faydalı olanıdır. Yine Allah indinde en hayırlı komşu komşusuna en faydalı olanıdır.”)⁶⁸

2.14. Ticarî ilişkilerde alacağı güzellikle istemek, borcu güzellikle ödemek

Ticarette dürüstlük kadar nezaket de önemlidir. Bu nedenle Allah Elçisi (s.a.s.) genellikle taraflar arasında tartışmalara sebep olan alacak verecek ilişkilerinde tarafları hukuka riayete ve nezakete davet etmiştir. Bu bağlamda borcunu en güzel şekilde ödeyeni de alacağını en güzel şekilde isteyen de en erdemli insanlardan görmüştür.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... فَإِنَّ خَيْرَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءً.

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “İnsanların en iyileri, borcunu en güzel şekilde ödeyenleridir.”)⁶⁹

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، ... قَالَ (رَسُولُ اللَّهِ): أَلَا إِنَّ خَيْرَ التَّجَارِ مَنْ كَانَ حَسَنَ الْقَضَاءِ، حَسَنَ الطَّلَبِ.

(Ebû Said el-Hudri'den;... Allah Elçisi buyurdular ki: “İyi dinleyin! Tüccarların en iyileri, borcunu en güzel şekilde ödeyen ve alacağını en güzel şekilde isteyenidir.”)⁷⁰

2.15. Kişinin öfkesine hâkim olması

Kişinin öfkesine hâkim olması da en üstün değerler arasında zikredilmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا تَجَرَّعَ عَبْدٌ جُرْعَةً أَفْضَلَ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ جُرْعَةٍ غَيْظٍ يَكْظُمُهَا ابْتِغَاءً وَجْهَ اللَّهِ تَعَالَى

(Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Hiç kimse yüce Allah katında, O'nun rızasını gözeterek içine attığı öfke halinden (yudum) daha değerli bir yudum almamıştır.”)⁷¹

قَالَ (رَسُولُ اللَّهِ): ... أَلَا وَإِنَّ خَيْرَ الرِّجَالِ مَنْ كَانَ بَطِيءَ الْغَضَبِ، سَرِيعَ الرِّضَا.

(Allah Elçisi (s.a.s.) buyurdular ki: “İyi dinleyin! En hayırlı kişi, geç öfkelenen ve çabuk barışan (memnun olan) kişidir.”)⁷²

2.16. Karakterli olmak

İnsanların yaratılışından getirdiği bazı huylarını değiştirmek hayli zordur. Hz. Peygamber (s.a.s.) temiz fitrata, insanın yaratılıştaki kalitesine işaretle İslam önceki halinde

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/438.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/168; Dârimî, “Siyer” 3; Tirmizî, “Birr” 28.

⁶⁹ İmam Malik, Muvatta’, “Büyü” 89; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/277, 416, 456, 476, 509; 3/393; 6/390; Buhârî, “İstikrâz” 4, 6, 7; “Vekalet” 5, 6; “Hibe” 23, 25; Dârimî, “Büyü” 31; Müslim, “Müsâkât” 110-118, 120-122; Ebû Davud, “Büyü”, 11; İbn Mâce” Ticaret”, 62; Tirmizî, “Büyü” 75; Nesâî, “Büyü” 75.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/19, 61; Tirmizî, “Fiten” 26.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/128.

⁷² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/19, 61; Tirmizî, “Fiten” 26.

karakterli ve kaliteli olanların İslam’da da bilgi ve hikmet sahibi olması halinde karakterli ve kaliteli olacağına işaret etmiştir.

... قَالَ (رسولُ الله) فَعَنَ مَعَادِنَ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي؟ خَيْرٌ هُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَيْرٌ هُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَفَهُوا.

(... Allah Resûlü (s.a.s.) ashabına: “Demek Araplardaki insan kalitesini soruyorsunuz! Cahiliye çağında iyi olanları, bilgi ve hikmet sahibi olmak şartıyla İslami dönemde de en iyileridirler.”)⁷³

2.17. Yönetimde adil olmak

Adil yönetici de kıyamet günü Allah’a en yakın şahsiyet olarak görülmüştür.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ وَأَبْعَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ وَأَبْعَدَهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامًا جَائِرًا.

(Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: “Kıyamet günü Allah’ın en sevdiği ve O’na en yakın duracak kişi adil devlet başkanıdır. Yine Allah’ın en buğz ettiği ve O’na en uzak duracak kişi zalim devlet başkanıdır.”)⁷⁴

2.18. Karşılık beklemeden şahitlik etmek

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hakkın teslimi ve bir haksızlığın defî için istenmese bile şahitlik etmeyi es üstün şahitlik olarak nitelendirmiştir. Bugün mahkemeye yolu düşen dürüst insanlar böyle bir şahitliğin ne kadar kıymetli olduğunu bilirler.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ الشَّهَادَةِ مَنْ شَهِدَ بِهَا صَاحِبُهَا قَبْلَ أَنْ يَسْأَلَهَا.

(Allah Elçisi (s.a.s.) buyurdular ki: “En hayırlı şahitlik, kişinin istenmeden yaptığı şahitliktir.”)⁷⁵

2.19. Saliha bir kadınla evlenmek

Saliha bir kadınla evlenmek büyük bir nimet olarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir erkeğin dünyada sahip olabileceği en değerli nimetin saliha kadınla evlenmek olduğunu belirtmiştir. Bu nitelemeyi tersinden okursak, bir kadın için de dünyada sahip olunacak en değerli nimet salih bir erkekle evlenmek olmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu nitelemesiyle bir taraftan saliha kadının sahip olduğu güzel ahlakı yüceltirken, diğer taraftan, geleceğin nesillerinin yetiştirileceği aile kurumunun “güzel ahlak” üzere inşa edilmesi tavsiyesinde bulunmaktadır.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الدُّنْيَا مَتَاعٌ، وَلَيْسَ مِنْ مَتَاعِ الدُّنْيَا شَيْءٌ أَفْضَلَ مِنَ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/431; Buhârî, “Enbiya” 8, 14, 18; “Menakib” 1; “Tefsir: Suretü Yusuf” 2; Müslim, “Fezail” 168.

⁷⁴ Ahmed b. Habel, Müsned, 3/22; Tirmiz, “Ahkam” 4;

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/117, 5/192, 193; İbn Mâce, “Ahkam” 28.

(Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Dünya bir metadır. Dünyanın hiçbir metaı salih bir kadından daha değerli değildir.”⁷⁶
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ؛ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ؟ قَالَ: الَّتِي تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ
وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا.

(Ebû Hürere'den nakledildiğine göre Allah Resûlü'ne (s.a.s.); “*Hangi kadın daha değerlidir?*” diye sorulur. Allah Resûlü (s.a.s.) de: “*Eşi yüzüne bakınca, onu mutlu eden, ona bir şey buyurunca, yerine getiren, gerek namusu gerekse eşinin malını ilgilendiren konularda onun hoşlanmayacağı bir davranışta bulunmayan kadın*” buyurur.)⁷⁷

2.20. Evliliği kolaylaştırmak

Aile, geleceği inşa edecek nesillerin yetiştiği en küçük sosyal yapıdır. Sağlıklı bireyler ancak mutlu ve istikrarlı bir aile içerisinde yetişebilir. O nedenle Allah Resûlü (s.a.s.) ailenin “güzel ahlak” üzerine inşa edilmesini tavsiye ettiği gibi ailenin teşekkülü için tarafların sağduyulu davranmalarını ve evliliği kolaylaştırmalarını istemiştir. Güçlüklerle kurulan ailenin mutlu olması beklenemez. Bu sebeple Allah Elçisi en hayırlı evliğin kolay ve külfetsiz olan evliliğin olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda insanların evliliğine vesile olmayı da en değerli arabuluculuk olarak nitelendirmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ النِّكَاحِ أَيْسَرُهُ»

(Allah Resûlü (s.a.s.) buyurdular ki: “*En hayırlı evlilik, en kolay olanıdır.*”)⁷⁸

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِنْ أَفْضَلِ الشَّفَاعَةِ أَنْ يُشْفَعَ بَيْنَ الْإِثْنَيْنِ فِي النِّكَاحِ.

(Allah Elçisi (s.a.s.) buyurdular ki: “*İki kişinin evliliğine aracılık etmek en değerli arabuluculuk örneğidir.*”)⁷⁹

2.21. El emeğiyle kazanmak

Allah Elçisi (s.a.s.) el emeğini en değerli kazanç olarak nitelendirmiştir. Bunu tersten okuyarak zaruret yokken dilencilik yapmanın ise en kötü kazanç yolu olduğunu söylemek gerekir. Allah Resûlü (s.a.s.) birçok hadisinde el emeğini en üstün kazanç olarak değerlendirirken esasen bir taraftan kişiyi geçimini sağlamak için çalışmaya teşvik etmiş, diğer taraftan, tembelliği, dilenciliği ve başkalarına yük olmayı yermiştir.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُ الْكَسْبِ كَسْبُ يَدِ الْعَامِلِ إِذَا نَصَحَ.

(Peygamber (s.a.s.) buyurdular ki: “*En hayırlı kazanç işini düzgün yapan işçinin el emeğidir.*”)⁸⁰

⁷⁶ İbn Mâce, “Nikah” 5.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/251, 432, 438. Krş. İbn Mâce, “Nikah” 5.

⁷⁸ Ebû Davud, “Nikah” 32.

⁷⁹ İbn Mâce, “Nikah” 49.

Sonuç

Kur'ân ile terbiye edilerek üstün ahlaka sahip olan Hz. Peygamber (s.a.s.) aynı şekilde ashabını eğitmiş ve yetiştirmiştir. Onun eğitiminin temel hedefi hayatın hemen her alanında “erdemli bireyler” yetiştirmektir. Bu bağlamda o yerine göre vahyi ümmetine ulaştıran bir davetçi, yerine göre ibadetlerde ashabına önderlik eden bir imam, yerine göre de Müslüman toplumu yöneten bir devlet başkanı, davalara bakan bir hâkim, evinde aile reisi, toplumda mürşit, savaş meydanlarında komutan olmuştur.

Allah Elçisi (s.a.s.) ferdin ruhî ve ahlaki olgunluğa erişmesi, aile ve toplum ilişkilerinde huzur ve sükunun hâkim olması için insanı ilgilendiren hemen her alanda değerler eğitimine ayrı bir önem vermiş ve bu bağlamda “en üstün değerleri” etkili bir üslupla ümmetine takdim etmiştir. Şüphesiz onun uyguladığı metotlar, erdemli bireyler yetiştirmek ve erdemli bir toplum inşa etmek için etkili tüm ilkeleri ihtiva etmektedir.

Allah Elçisi (s.a.s.) eğitiminde Allah'a iman, ahiret iman, iyi ahlak, başta namaz, oruç, zekât, sadaka ve hac olmak üzere, insanı ruhen yücelten ve Allah (c.c.) ile arasındaki bağı pekiştiren temel ibadet ve zikirleri, bu inanç ve ibadetlerin barış ve huzur içerisinde yaşatılabilmesi için bir tür güvenlik unsuru olarak cihadı sürekli canlı tutma yoluna gitmiştir.

İnsanları kötülüklerden uzaklaştırıp iyiliklere yönelten en büyük faktör hiç şüphesiz inançtır; Allah'a ve ahirete imandır. Allah ile kul arasındaki bu inanç bağı ibadetler ve güzel ahlakla pekiştirilerek sürekli canlı tutulmalıdır.

İnsanı bir bütün olarak değerlendirip onu ruhen ve bedenen bütün kabiliyetleriyle eğitmeyi hedefleyen Hz. Peygamber (s.a.s.) bu bağlamda etik değerler üzerinde de durmuş, bu değerler ekseninde ferdin aile ve toplum ile ilişkilerini belli bir düzene kavuşturmuştur.

Allah Elçisi (s.a.s.) inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini ümmetin vicdanına ve hayatına yerleştirmek için ferdin ve toplumun anlık ihtiyaçlarını dikkate alarak bazen inancı, bazen namaz, zekat, hac gibi ibadetleri, bazen de ana babaya iyilik, kadınlara karşı nazik davranma, komşuluk ve arkadaşlık haklarına saygı vb. adabı muaşeretini öne çıkarmış, bunları “en üstün, en hayırlı, en faziletli” diye nitelemiştir. İnsanı meşgalelerden uzak tutacak sakin vakitleri de Allah'a ibadet için “en güzel ve en faziletli” anlar olarak nitelemiştir. Allah Elçisi'nin (s.a.s.) bazı kişileri ve devirleri “*en üstün, en hayırlı*” olarak nitelemesi de onların Allah'a imanları ve

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/334, 357; Ayrıca Bk. Ahmed b. Hanbel, 3/466, 4/141, 6/31, 42, 127, 162, 193, 220; Buhârî, “Buyû” 15; Dârimî, “Buyû”, 6; Ebû Davud, “Buyû” 77; İbn Mâce, “Ticaret” 1, 64; Tirmizî, “Ahkâm” 22; Nesâî “Buyû” 1.

Allah'ın buyruklarına iltizamları ile alakalıdır. Mesela Hz. Meryem'in üstünlüğü Allah'a olan samimi bağlılığı ve takvasında, Hz. Hatice'nin üstünlüğü de İslam'ın ilk yıllarında tevhit mücadelesi için yaptığı hizmetlerde aranmalıdır. Aynı şekilde Ebû Bekir ve Ömer gibi bazı sahabilerin öne çıkmaları da onların sahip oldukları üstün ahlakta aranmalıdır. Bu Ebû Bekir'de teslimiyet, yumuşaklık ve cömertlik; Ömer'de ise hak uğruna cesaret, adalet ve ileri görüşlülük olarak tecelli etmiştir.

Kur'ân'da güzel ahlakına atıf yapılan Allah Elçisi (s.a.s.) de en üstün etik değerler bağlamında birçok münasebetle “güzel ahlak” vurgusu yapmış ve bunu, bir insanın sahip olabileceği en üstün değer olarak nitelemiştir. Ahlak ile inanç arasındaki sıkı bağa işaret ederek bu bağlamda Allah için sevmeyi ve Allah için buğz etmeyi, yine, kişinin kendisi için istediğini başkaları için de istemesini, kendisi için istemediğini başkaları için de istememesini temel ahlaki kriterler olarak belirlemiştir.

Allah Elçisi (s.a.s.) yine bir yandan adil yöneticiyi yüceltirken, diğer yandan, halka kötülüklerden uzak durmayı, dillerine hakim olup doğru sözlü, karakterli, temiz kalpli, muttaki kimseler olmayı tavsiye etmiş, mümini “*hayrı umulan, şerrinden emin olunan kimse*”, Müslümanı da “*elinden ve dilinden insanların emin olduğu kişi*” diye tanımlamıştır.

Yine Allah Elçisi (s.a.s.) kişinin ailesine ve kadınlara karşı iyi davranmasını, ailevi sorumluluklarını öncelikli olarak yerine getirmesini buyurmuştur. Bu bağlamda evliliğin kolaylaştırılmasını ve evlenirken erdemli eşler seçilmesini önermiştir. Bir taraftan insanlarla iyi ilişkileri sürdürmeyi, herkesi selamlamayı, vermeyene vermeyi, yedirmeyene yedirmeyi tavsiye ederken, diğer yandan, dilencilikten sakındırıp el emeğini yüceltmıştır. Yine alacak verecek ilişkilerinde taraflara sağduyulu davranmayı, öfkeyle hareket etmemeyi tavsiye etmiştir.

Sonuç itibarıyla Allah Elçisi (s.a.s.) Allah'a davetle görevlendirildiği toplumu “*en hayırlı ümmet*” seviyesine çıkarmak için son derece nazik ve yumuşak bir üslup kullanmış, inanç, ibadet, muamelat ve ahlak konularında onları eğitirken “*güzel öğüt ve en iyi şekilde tartışma*” yöntemini seçmiştir. Herkese anlayabileceği bir dil ve üslupla hitap etmiştir. Ashabını kötü huylardan ve alışkanlıklardan kurtarıp iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek için dil ve belagat bakımından son derece etkin bir üslup kullanmış; iyi ve yararlı gördüklerini “*en iyi, en güzel, en üstün...*” gibi vasıflarla; kötü ve zararlı gördüklerini ise “*en kötü, en zararlı...*” gibi vasıflarla tavsif etmiştir.

KAYNAKÇA

- Askalânî. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. I-XXVIII. Mısır 1978
- Aynî. Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. I-XX. Mısır 1972.
- Buhârî. Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl el- Buhârî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha: Sahihü'l-Buhârî*. I-III. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992/1413.
- Dârimî. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha: Sünenü'd-Dârimî*. I-II. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992/1413.
- Davudoğlu. Ahmet. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. I-XI. İstanbul ts.
- Ebû Davud. Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha : Sünenü Ebî Davud* I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992/1413.
- İbn Hanbel. Ahmed b. Hanbel. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha: Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. I-VI. İstanbul: Çağrı Yayınları 1981.
- İbn Mâce. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha : Sünenü İbn Mâce*. I-II. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992/1413.
- İbn Manzûr. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanü'l-Arab*. I-XV. Beyrut 1300/1882.
- İmam Malik. Ebû Abdullah Malik b. Enes el-Himyerrî. *el-Muvatta'*. (nşr. M. Fuad İstanbul: Çağrı Yayınları 1413/1992.
- Kandemir. M. Yaşar. *Örneklerle İslam Ahlakı*. İstanbul 1986.
- Kirmânî. Şemşüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmânî. *el-Kevâbidü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. I-XXV. Beyrut 1981.
- Müslim. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac en-Nisâbürrî. *Sahihu Müslim*. I-III. İstanbul
- Nesâî. Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha: Sünenü'n-Nesâî*. I-VIII. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992/1413.
- Tirmizî. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuha : Sünenü't-Tirmizî*. I-III. İstanbul: Çağrı Yayınları 1992/1413.
- Yerinde. Adem. Hz. Peygamber'in En Üstün Diye Niteledikleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul 1992.